

Продіус О.І., к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Одеський національний політехнічний університет

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Продіус О.І. Шляхи вирішення проблеми працевлаштування осіб з обмеженими можливостями.

Стаття присвячена дослідженню проблеми працевлаштування осіб з обмеженими можливостями в контексті їх включення в соціально-економічні процеси, спрямовані на підтримання балансу соціальних та особистих інтересів, громадських і особистих цінностей. Запропоновано напрями вирішення проблеми працевлаштування осіб з обмеженими можливостями в контексті інноваційного розвитку економіки і рівномірного підвищення добробуту всіх громадян.

Ключові слова: особи з обмеженими можливостями, працевлаштування, соціальна активність, інновації, інклюзія, інклюзивні інновації, соціальна політика, державна підтримка.

Продіус О.И. Пути решения проблемы трудоустройства лиц с ограниченными возможностями.

Статья посвящена исследованию проблемы трудоустройства лиц с ограниченными возможностями в контексте их включения в социально-экономические процессы, направленные на поддержание баланса социальных и личных интересов, общественных и личных ценностей. Предложены направления решения проблемы трудоустройства лиц с ограниченными возможностями в контексте инновационного развития экономики и равномерного повышения благосостояния всех граждан.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, трудоустройство, социальная активность, инновации, инклюзия, инклюзивные инновации, социальная политика, государственная поддержка.

Prodius O.I. Ways of solving the problem of employment of people with disabilities. The article is devoted to the study of the problem of employment of persons with disabilities in the context of their inclusion in socio-economic processes aimed at maintaining a balance of social and personal interests, public and personal values. The directions of solving the problem of employment of persons with disabilities in the context of innovative development of the economy and uniform improvement of the well-being of all citizens are suggested.

Key words: persons with disabilities, employment, social activity, innovations, inclusiveness, inclusive innovations, social policy, state support

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах світової глобалізації ефективний інноваційний розвиток економіки є обов'язковою умовою виходу держави на траєкторію стійкого високотехнологічного розвитку. Поступово в Україні створюються необхідні передумови для переходу до інноваційної моделі розвитку економіки: формується законодавча база, розвивається мале та середнє інноваційне підприємство, в стадії розвитку знаходиться його інфраструктура – венчурний капітал, технопарки, бізнес-центри та інноваційні інкубатори, консалтингові фірми. Водночас інноваційна політика, що реалізується сьогодні в нашій державі, має переважно технологічний характер, впровадженню інновацій у соціальній сфері приділяється недостатня увага.

Однак аналіз досвіду розвитку науки і технологій в інших країнах свідчить, що для переведення економіки на інноваційний шлях необхідне інклюзивне залучення всіх членів суспільства в інноваційну діяльність у контексті забезпечення гарантій безпеки і рівноправності, поваги прав і свобод кожної окремої людини. Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен член суспільства є важливим,

унікальним, цінним і має можливості, щоб задовольнити свої потреби. Вкрай важливо це для осіб з обмеженими можливостями, кількість яких в Україні станом на початок 2016 року була близько 2,6 млн., майже 80% із них – працездатного віку. Найпоширенішими хворобами, які призводять до інвалідності, є хвороби системи кровообігу (24,4%), новоутворення (20%), хвороби кістково-м'язової системи (11,1%), хвороби очей (3,7%), ендокринні хвороби, розлади харчування та порушення обміну речовин (4,2%). Значну частку в структурі осіб з інвалідністю становлять діти – понад 167 тис. (2% від усього дитячого населення). Однак якщо дотримуватися міжнародних класифікацій, то така кількість людей з інвалідністю значно вища, оскільки інвалідність може бути тимчасовою, необов'язково вродженою чи набутою [1; 2].

В Україні, незважаючи на деяку стабілізацію економіки, триває демографічний спад, не подолана криза в соціальній сфері, системах охорони здоров'я та освіти, збільшення кількості людей, які отримали інвалідність через бойові дії в зоні АТО, що супроводжується зниженням кількісних і якісних характеристик робочої

сили. На цьому тлі намітилася тенденція до безпрецедентного зростання інвалідності населення, що потребує додаткових виплат із державного бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення теоретичних і практичних засад розвитку адаптації осіб з обмеженими можливостями зробили такі відомі західні та вітчизняні вчені, як Н. Авраменко, С. Богданова, Н. Борецька, І. Безсонова, Н. Гаузнер, Н. Дементьєва, К. Мичед, С. Леонова, А. Іпатова, Т. Войтчак, А. Нагорна, М. Позднякова, Н. Тарасова, А. Шевцов, Л. Шумна та ін.

Інвалідність як соціологічна категорія, яка визначається не тільки діагностичними критеріями і необхідністю реабілітації, скільки особливим соціальним статусом людей з обмеженими можливостями здоров'я, знайшла відображення у працях учених І.А. Дворянчикової, Т.А. Добровольської, Ю.Н. Мануйлової, Е.К. Наберушкіної, Н.Б. Шабаліної, Н.В. Шапкіної, О.Р. Ярської-Смирнової.

Методичні основи навчання осіб з особливими потребами розкрито в наукових працях вітчизняних учених. Так, обґрунтовано концепції та моделі навчання осіб з особливими потребами (Д. Дікова-Фаворська, Г. Бурова); методики виховання духовних цінностей у студентів з особливими потребами (О. Хорошайло); досліджено питання інтеграції молоді з особливими потребами (Г. Першко, О. Тарасова, С. Омельченко); педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами (М. Роганова, А. Шевцов); проаналізовано теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної підтримки, інтеграції та соціально-психологічної адаптації студентів з обмеженими можливостями до навчання у університетах (М. Андреева, Ю. Богінська, В. Церклевич, Т. Гребенюк, Т. Комар, В. Скрипник, М. Томчук).

Теоретичні та методологічні основи проблеми відновлення трудового потенціалу та інтеграції осіб з особливими потребами досліджені в працях О. Андреевої, Ю. Блинкова, С. Васіна, О. Колесникової, А. Коновалова, Н. Клушина, Т. Малєєва, О. Малишевої, А. Макарян, Д. Некипелова, Д. Рязанова, В. Сафонова, І. Сирнікова, В. Ткаченко, Ю. Хаустова, С. Рикка. У працях І. Верховод, Н. Коляденко, О. Леушиної, Д. Маршавіна, Л. Фокас та інших науковців визначено головні напрями сприяння підвищенню конкурентоспроможності інвалідів та запропоновано шляхи соціально-професійної реабілітації й адаптації молоді з інвалідністю на ринку праці. Незважаючи на численні напрацювання і здобутки вітчизняних і зарубіжних учених, проблема підвищення ефективності механізмів працевлаштування осіб з обмеженими можливостями як дієвого та ефективного засобу усунення соціального виключення потребує додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є пошук нових напрямів працевлаштування осіб з обмеженими можливостями через інклюзію усіх членів суспільства та гуманізацію економічних процесів.

Виклад основних результатів. Інвалідність є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство. За даними ООН, кожен десятий житель планети має порушення фізичного і психічного розвитку, а ВОЗ нараховує інвалідів близько 15% населення і робить акцент на динаміці росту [1, с. 128].

На сучасному етапі в усьому світі в галузі соціальної політики одними з найважливіших напрямів діяльності є інтеграція і соціальна адаптація людей з обмеженими можливостями здоров'я. Для будь-якої людини трудова діяльність – це спосіб матеріального забезпечення існування себе та своєї сім'ї і, безсумнівно, можливість саморозвитку, творчої самореалізації і залучення до суспільних цінностей. Працевлаштування дає можливість сучасній людині усвідомлювати свою індивідуальність, корисність і прилучення до сучасного суспільства. Для того щоб люди з обмеженими можливостями мали можливість здійснювати трудову діяльність, необхідна активна державна політика в галузі сприяння їх працевлаштуванню. На жаль, зараз зайнятість інвалідів залишається низькою, лише близько 20% інвалідів в Україні працевлаштовані. Для порівняння: в Китаї працюють 80% інвалідів, у Великобританії – 40%, у США – 29%.

Приєднавшись до Європейської соціальної хартії, Україна взяла на себе зобов'язання активно сприяти зайнятості осіб з обмеженими можливостями, їх професійній орієнтації і навчанню, створювати умови для використання їхньої праці у звичайному виробничому середовищі, а там, де це неможливо, створювати спеціальні робочі місця і підприємства. Так, у грудні 2009 року Україна, ратифікувавши Конвенцію ООН «Про права інвалідів» і Конвенцію МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів», тим самим визнала право людей з обмеженими можливостями на самостійність і повну участь у житті суспільства, зобов'язалася вживати заходів для забезпечення їм освіти і професійної підготовки, сприяти їх доступу до відкритого ринку праці.

Ратифікувавши 06.03.2003 р. Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159, Україна взяла на себе зобов'язання із поширення професійної реабілітації на всі категорії людей з обмеженими можливостями. Імплементация норм і положень Конвенції № 159 стала можливою після прийняття Закону України від 06.10.2005 р. № 2961 «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Закон визначив, зокрема, державні гарантії на отримання послуг із професійної та трудової реабілітації (професійний відбір, профорієнтацію, освіту, підготовку, перепідготовку, перекваліфікацію і раціональне працевлаштування) для забезпечення конкурентоспроможності інваліда на ринку праці і його трудового влаштування як у звичайних, так і у спеціально створених виробничих умовах [7–11].

У всіх країнах світу і в будь-яких соціальних групах суспільства є люди з обмеженими можливостями

здоров'я. Особи з інвалідністю, що номінально володіють всією повнотою прав людини, що наділяються на нормативно-правовому рівні гідністю, властивою всім членам соціуму, в реальності відчують істотні труднощі, зумовлені наявністю як об'єктивних, так і суб'єктивних підстав їх дезінтеграції і маргіналізації, серед яких слід виокремити недостатню розвиненість суспільної свідомості, стигматизацію і само-стигматизацію, слабкість їх соціально-мотиваційних механізмів, нестійкість спонукань до незалежного життя і соціальної суб'єктності.

Розуміння потенційних можливостей людей з обмеженими можливостями здоров'я ініціювало появу різних концепцій включення їх у нормальне життя суспільства. У недавній історії соціальної політики США і Європи отримали свій розвиток кілька підходів: інтеграція (від лат. *Integratio* – з'єднання, відновлення), інклюзія (від англ. *Inclusion* – включення). Ті самі тенденції простежуються і у вітчизняній соціальній системі.

Інклюзія – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку, що дає можливість кожній особі зробити свій вибір з усіх аспектів повсякденного життя та повноправно брати участь у житті суспільства згідно з її бажанням. Термін «інклюзія» має відмінності від термінів «інтеграція» та «сегрегація». Під час інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату для всіх членів суспільства.

Численні дослідження стверджують, що в жорстких умовах конкуренції виживає тільки підготовлений, компетентний, впевнений у собі суб'єкт нових економічних відносин. Отже, саме якісна освіта може виступати основним каналом успішної соціальної інтеграції та фактором самореалізації осіб з обмеженими можливостями. Для них отримання вищої освіти, престижної спеціальності, гідно оплачуваної праці є чи не єдиною можливістю подолати стан відчуження, соціальної ексклюзії, в якому вони опинилися за об'єктивних умов, пов'язаних зі станом здоров'я [7, с. 269].

Одним із можливих механізмів активної інклюзії осіб з обмеженими можливостями у сучасне суспільство є отримання ними університетської освіти. Так, Болонська система сприяє процесу демократизації освітнього простору, багатокладності і варіативності освіти, її регіоналізації і прагненню відповідати європейським стандартам. Новітня система освіти покликана зрівняти у правах і можливостях випускників усіх європейських вузів, розширити можливості для їх працевлаштування [7, с. 271]. Адже якісна університетська освіта осіб з обмеженими можливостями є запорукою подальшого вдалого працевлаштування, та, як наслідок, успішної інтеграції у соціум.

Через наявність проблем зі здоров'ям особи з інвалідністю потребують вжиття з боку державних та громадських інституцій спеціальних заходів,

спрямованих на забезпечення їх повної та повноцінної участі в житті соціуму нарівні з іншими. З огляду на вищезазначене, слід констатувати, що сьогодні діяльність усіх національних інституцій, у тому числі органів державної влади, громадських об'єднань тощо, має бути спрямована на створення таких умов, за яких особи з інвалідністю зможуть вести незалежний спосіб життя і брати активну участь у всіх його аспектах.

Люди з інвалідністю потребують не лише посилення державного соціального забезпечення, а й створення умов для реалізації їхнього права на працю, навчання та зайнятність. Проте люди з інвалідністю, особливо молодь, все ще мають обмежений доступ до якісних послуг із професійного навчання, стикаються з труднощами у працевлаштуванні, не завжди одержують гідну зарплату за свою працю.

Формування та реалізація державної політики щодо осіб з інвалідністю здійснюється на основі норм КУ, Конвенції, законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та «Про соціальні послуги», Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706, та інших нормативно-правових актів, загальна кількість яких становить понад дві тисячі. Національним законодавством встановлено гарантії для осіб цієї категорії, які стосуються усіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі охорони здоров'я, освіти, зайнятості, дозвілля, відпочинку, спорту тощо.

Незважаючи на наявність гарантованих законодавством прав щодо забезпечення працевлаштування людей з інвалідністю, залучення їх до продуктивної праці є слабким місцем у вітчизняній системі соціального захисту. Ситуацію може покращити заміна штрафних санкцій щодо відмови від працевлаштування людей з інвалідністю обов'язковими внесками роботодавців до Фонду соціального захисту інвалідів. За такої ситуації держава б мала гарантований ресурс для створення робочих місць для інвалідів без судової тяганини з роботодавцями. Також це би підвищило її відповідальність за виконання вимог закону щодо створення належних умов для працевлаштування інвалідів [2–6].

Приватний сектор у змозі допомогти поліпшити умови життя осіб з обмеженими можливостями головним чином трьома способами: шляхом створення робочих місць і підвищення продуктивності, шляхом задоволення деяких їхніх потреб у межах ініціатив соціальної відповідальності корпорацій і шляхом розроблення доступних за ціною продуктів і послуг, що відповідають потребам споживачів із низькими доходами. Інклюзивна інноваційна політика спрямована на те, щоб особи з обмеженими можливостями могли брати участь в інклюзивній інноваційній діяльності або як новатори, або як користувачі інновацій.

Також необхідно активізувати залучення осіб з обмеженими можливостями до активної діяльності з розроблення нових муніципальних проектних ініціатив та обговорення муніципальних планів і програм стійкого соціального розвитку. Обмін досвідом з молодіжними лідерами з різних куточків України та провідними експертами ближнього і далекого зарубіжжя та сприяння формуванню української мережі осіб з обмеженими можливостями у сфері муніципального планування з потужними міжнародними контактами і зв'язками. Необхідне удосконалення нормативно-правової бази, державної регуляторної політики щодо створення умов для доступності якісної освіти, сприяння творчому та інтелектуальному розвитку молоді з обмеженими можливостями; забезпечення зайнятості та розвитку підприємницької діяльності. Доцільно активізувати розвиток громадянської активності, забезпечення постійної співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями; залучення молоді з обмеженими можливостями до роботи в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; інтеграцію молоді з обмеженими можливостями до світової та європейської молодіжної спільноти; формування інформаційного простору для реалізації державної політики щодо працевлаштування осіб з обмеженими можливостями [8–12].

Висновки. Трудова діяльність є основним способом інтеграції, завдяки якому особа з обмеженими можливостями стає частиною соціально-суспільних відносин, позбавляється від психологічного бар'єру ісамостверджується як особистість. Через наявні обмеження такі люди відчують різного роду труднощі в пошуку відповідного місця роботи і потребують правової підтримки держави. На практиці працевлаштування людей з обмеженими можливостями – досить тривалий і складний процес із безліччю перешкод. Але створення безбар'єрного середовища, реалізація закону про квоту робочих місць, підвищення заробітної плати, підвищення рівня освіти для інвалідів допоможе вирішити проблему працевлаштування.

Таким чином, для переходу України на інноваційний шлях розвитку потрібна активна комплексна інноваційна політика держави, що включає як найважливіший компонент гуманітарний складник. У цьому контексті необхідне сприяння проявам ініціативи та активності молодих людей з обмеженими можливостями в усіх сферах життєдіяльності суспільства, залучення їх до участі у формуванні та реалізації державної політики щодо розв'язання соціальних проблем, спрямованих на підвищення ефективності державної політики на регіональному рівні.

Список літератури:

1. Заюков І.В. Проблеми та перспективи зайнятості інвалідів в Україні / І.В. Заюков, О.І. Стахов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. – № 1(29). – С. 127–132.
2. Кайдалова Г.П. Теоретико-методологічні основи становлення толерантних та інклюзивних зв'язків / Г.П. Кайдалова // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2016. – № 73. – Том 2. – С. 12–16.
3. Гамрецький І.С. Інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і толерантного ставлення до людини / І.С. Гамрецький, О.В. Столяренко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць. – К. : Університет «Україна», 2012. – № 9(11). – 247 с.
4. Мілушина М.О. Основні дефініції дослідження осіб з обмеженими фізичними можливостями / М.О. Мілушина // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – 2013. – № 1(5). – С. 79–83.
5. Слозанська Г.І. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в систему вищої освіти / Г.І. Слозанська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Вип. 26. – С. 198–201.
6. Шурма І.М. Проблеми інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство / І.М. Шурма: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_39.
7. Фудорова О.М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти / О.М. Фудорова: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
8. Перегудова Т.В. Соціальна інклюзія як елемент соціальної політики: Європейські уроки для України / Т.В. Перегудова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – Вип. 19. – С. 98–102.
9. Шурма І.М. Нормативно-правовий механізм державного управління соціальним захистом осіб з обмеженими можливостями / І.М. Шурма // Теорія та практика державного управління. – 2013. – № 2(41). – С. 1–8.
10. Бондар Н.О. Особливості та основні напрями соціального захисту інвалідів у країнах ЄС / Н.О. Бондар // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 6. – С. 120–124.
11. Продіус О.І. Інклюзивні інновації в контексті соціальної відповідальності підприємства / О.І. Продіус // Науковий вісник Ужгородського національного університету – 2017. – № 14. – С. 84–87.
12. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/avtoref_chaykovskiy.pdf.